

яльність української іміграції в З'єднаних Державах Америки на тлі братських організацій // Ювілейна книга УРС. 1910 – 1960. – Скрантон, Па., 1960. – С. 112-113.

³⁹ Див. The Ukrainian Immigrants in the United States // Календар Українського Робітничого Союзу на рік 1940. – Скрантон, Па., 1939. – С. 97-128; окремою відбиткою: The Ukrainian Immigrants in the United States, Scranton, Pa., Ukrainian Workingmen's Association, 1940.

⁴⁰ Halich W. The Ukrainian Heritage in America: An Introduction // The Ukrainian Heritage in America / Ed. Walter Dushnyck, N. L. Fr-Chirovsky. – New York: Ukrainian Congress Committee of America, 1991. – P. 3.

⁴¹ Myroniuk H. Ukrainian Collections and Archives in the U.S. // The Ukrainian Heritage in America / Ed. Walter Dushnyck, N. L. Fr-Chirovsky. – New York: Ukrainian Congress Committee of America, 1991. – P. 288.

⁴² Кедрин І. Життя. Події. Люди: Спомини і коментарі. – Нью-Йорк: Червона Калина, 1976. – С. 496, 499.

⁴³ In many Voices. Our Fabulous Foreign-Language Press. – Norman Park, GA: Norman College, 1960. – Chapter Eleven. Where We Stand Now. – P. 182 (“A walking encyclopedia of the foreign-language press in America. He carried volumes of data in his head, that he had gathered as a foreign-language journalist and as a writer and consultant on the subject for decades...”).

⁴⁴ Ті, що відійшли: Ярослав Чиж // Голос комбатанта: Журнал об'єднання б. вояків-українців в Америці. – Нью-Йорк, 1959. – Весна. – Ч. 2 (8). – С. 29.

⁴⁵ Витвицький С. Лист до вдови Я. Чижа. Нью-Йорк, 17 грудня 1958 р. // Дослідний центр історії імміграції (Міннеаполіс, шт. Міннесота, США). – Архів Я. Чижа (ІНРС 446). – Фолдер 1. – Машинопис. – 1 арк.

Ірина Валявко

Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України

Київ

НОТАТКИ ДО ФІЛОСОФСЬКИХ СТУДІЙ ДМИТРА ЧИЖЕВСЬКОГО

При визначенні постаті Дмитра Чижевського та сфери його наукової діяльності іноді постає питання: чи був він філософом в повному розумінні цього поняття, чи лише істориком філософії? Думаю, що, для такої дискусії не має реальних підстав, адже науковий доробок Дмитра Чижевського є найкращим підтвердженням тому, що він був справжнім філософом, зі своєю власною системою поглядів та методологією. В спробі вищезгаданої постановки питання виокреслюється, насамперед проблема невивченості наукової спадщини Д. Чижевського:

адже досі немає повної бібліографії праць вченого, не говорячи вже про повне видання його творів¹. Саме тому переважна більшість дослідників спирається, насамперед, на більш відомі праці вченого історико-філософського спрямування: “Філософія на Україні. Спроба історіографії питання”, “Нариси з історії філософії на Україні”, “Тегель в Росії”, “Філософія Г.С. Сковороди” та інші, залишаючи поза увагою менш відомі і звідси менш цитовані загально-теоретичні роботи вченого (наприклад, такі як: “До проблеми двійника (Із книги про формалізм в етиці)”, “Логіка і етика. До подолання етичного формалізму”, “Початок і кінець ідеологічних епох”, “Культурно-історичні епохи” та інші). Проте, навіть, праці з історії філософії, написані Дмитром Чижевським, репрезентують його як глибокого філософа з власним підходом до історико-філософських проблем, який не просто переказує хід історико-філософського процесу, а ґрунтовно аналізує його подаючи багато нових думок, цікавих співставлень, роблячи креативні висновки і проторюючи нові шляхи в цій галузі. Щодо науково-педагогічної діяльності Дмитра Чижевського, то, починаючи її як викладач широкого кола філософських курсів і згодом професор, він, одною більшу частину свого життя присвятив славистиці, обто дослідженню духовної історії слов’ян. Однак, навіть не філософські за тематикою праці вченого несуть на собі відбиток його філософських студій. З огляду на це, думаю, буде доречним, коротко зупинитись на питанні джерел філософської освіти вченого.

Дмитро Чижевський почав цікавитись філософією ще під час навчання в старших класах гімназії. Хоча це було викликано не стільки інтересом до суто філософської проблематики, скільки революційними віяннями і нелегальною літературою, в якій широко цитувалися різні філософські праці. На той час його науковим захопленням була астрономія, і саме тому по закінченню гімназії він, у 1911 році, поступає на фізико-математичний факультет Петербурзького університету. Але його цікавлять не лише технічні, а й гуманітарні науки. Так, у Петербурзі він протягом майже двох років відвідував лекції з філософії професорів О. Введенського та М. Лосського і був захоплений філософією та дискусіями, які точилися навколо різних філософських проблем. Згодом, перевівшись у 1913 році на історико-філологічний факультет Київського університету, Чижевський пройшов ґрунтовну філософську школу у В. Зеньківського та О. Гілярова. Саме Василь Зеньківський звернув увагу Д. Чижевського на таких мислителів, як Г.С. Сковорода, П.Д. Юркевич, М.В. Гоголь, Ф.М. Достоєвський і сприяв поглибленню його інтересу до містичної літератури. Дослідженням цих тем Чижевський займався протягом усього життя. В. Зеньківський вважав Чижевського одним з найталановитіших своїх учнів: у численних листах до нього й у своїх роботах (наприклад, “Історія російської філософії”, “М.В. Гоголь”) він дає високу оцінку його історико-філософським та літературознавчим працям. В.

Зеньківський та Д. Чижевський протягом усього життя зберігали теплі дружні відносини. У своїх статтях, автобіографіях і виступах Чижевський неодноразово підкреслював духовну близькість зі своїм учителем. Пізніше, будучи редактором різних славистичних видань, він доклав чимало зусиль для опублікування і популяризації творчості В. Зеньківського в Німеччині.

У Київському університеті Дмитро Чижевський слухав також курс із філософії одного з визначних учених Російської імперії, досвідченого історика філософії та методолога професора О.М. Гілярова. Його курс лекцій також мав вплив на розвиток філософських поглядів Чижевського.

У 1921 році Чижевський емігрує з України до Німеччини, де продовжує свою філософську освіту. Йому пощастило навчатись у видатних німецьких мислителів. Спочатку він слухає в Гайдельберзі лекції філософа і психолога Карла Ясперса, однак, вже в 1922 переїжджає до Фрайбурга в Брейсгау до Едмунда Гуссерля, праці якого він із захопленням читав ще в Києві. Це була велика подія в житті Чижевського – здійснення однієї із мрій, оскільки він уже давно цікавився феноменологією і тепер мав можливість слухати лекції засновника цього філософського напрямку і брати участь у роботі його школи. Едмунд Гуссерль звернув увагу на Дмитра Чижевського і виділив його з багатьох своїх учнів. Пізніше, у 1932 році, даючи Чижевському рекомендацію для заняття посади лектора славистики університету в Галле, Е. Гуссерль охарактеризував його як “непересічну особистість”: “Це надзвичайно ґрунтовно освічений, самостійно мислячий філософ, виходячи з своєї славистики, захоплений переважно Гегелем, він водночас перебуває під впливом феноменології, при цьому для нього характерна гідна подиву широта вченості, що охоплює різні ділянки культури. Не базика! – спокійна, звернена в себе сама людина, котра не тільки сприймає, а й переробляє, у котрій залюбки вчишся”². Перебування в товаристві учнів Е. Гуссерля Чижевський завжди згадував з гордістю, але прямим послідовником його школи він не став, хоча в своїх дослідженнях використовував деякі методи школи Гуссерля, так наприклад феноменологію Гегеля Чижевський аналізує, вже застосовуючи новітні герменевтично-феноменологічні студії.

У цей час у філософському житті Німеччини відбувалася ще одна подія, що одержала назву “гегелівський ренесанс”. Почався цей рух після 1900 р., а в 1923 вийшла одна з важливих робіт цього напрямку – книга Ріхарда Кронера “Від Канта до Гегеля”, у якій автор дає широку трактовку праць німецького мислителя, показуючи, що в системі Гегеля з’єднано логічне й містичне, раціональне й ірраціональне, і теорія Гегеля не є чистим панлогізмом, як досі вважалося. Д. Чижевський високо оцінив цю роботу. У своїй рецензії на перший том, що вийшла у 1924 році в журналі “Логос”, він писав: “Лише той, хто прочитає книгу, може оцінити всю ваговитість її стилю, рясноту яскравих та гострих

формувань, майже невичерпну здатність автора знову й знову повертатися до одної й тієї ж теми, підходити до неї все з нових і нових сторін, відкриваючи в ній усе нові й нові моменти”³. Р. Кронер писав роботи як в галузі систематичної філософії, так і в галузі історії філософії, і Чижевський знайшов у нього те, що відповідало його духовним потребам. Саме у Р. Кронера він почав писати одну із своїх блискучих робіт “Тегель у Росії”, що принесла йому заслужене визнання в широких наукових колах⁴. Ріхард Кронер пам’ятав про свого талановитого учня і, буди вже в досить похилому віці, у 1964 році дав свою статтю до ювілейного збірника Дмитра Чижевського⁵.

Крім цих відомих філософів, Д. Чижевський слухав виклади таких видатних мислителів, як Г. Ріккерт, Й. Кон, Г. Майер, Ю. Еббінгхаус, М. Хайдеггер, що також мало вплив на розвиток його філософських поглядів. Однак слід підкреслити, що Чижевський потрапив до Німеччини вже досить зрілою особистістю з власним світоглядом і, до певної міри, визначеними філософськими поглядами. Свідченням цього є його інавгураційний виступ у Гайдельберзькій Академії наук у 1964 році, у якому Чижевський відзначив, що вже в 1921 році, тобто ще до початку німецьких філософських студій, він склав список запланованих робіт, з яких уже майже всі опубліковані чи готові до публікації, за винятком кількох⁶. Завдяки такій попередній підготовці, Чижевський, незважаючи на досить короткий термін своїх студій, під час яких він мусив ще заробляти собі на життя перекладами, зумів узяти досить багато.

Аналізуючи науковий доробок Дмитра Чижевського, слід зазначити, що у нього є певна кількість праць з теоретичної філософії, і саме в цьому напрямі він збирався захищати і свою дисертацію⁷, але все ж найбільш відомі його роботи в галузі історії філософії та германославіки. Він також не створив своєї власної філософської “вертикальної системи”, яку знайдемо у багатьох німецьких мислителів. Філософські погляди вченого розійшлися, так би мовити, “горизонтально” по всіх його працях. І в цьому відобразилася як широта його наукових інтересів, що разом з тим не дозволила йому сконцентруватися на чомусь одному і створити свою власну систему, так і його “слов’янська ментальність” чи “слов’янський дух”, завдяки якому, праці багатьох слов’янських мислителів мають багатий філософський підтекст, однак жоден слов’янин дотепер не створив філософської системи, подібної до гегелівської (що зовсім не є негативною рисою слов’янського світогляду, а насамперед відображає своєрідність слов’янського мислення). Що стосується філософських поглядів Чижевського, то він був гегельянцем у широкому значенні цього слова, тобто “філософом духу”, який, виходячи з цих засад, достатньо негативно ставився до таких течій як, наприклад, просвітництво та позитивізм.

З огляду на таку ґрунтовну філософську підготовку стає більш зрозумілим, чому праці вченого написані в галузі літературознавства, історії культури, історії релігії мають також і філософське спрямування.

Д. Чижевський досліджував історію ідей слов'янських народів під кутом зору “духовної історії” слов'ян, приділяючи особливу увагу поширенню і сприйняттю серед слов'янських народів ідей європейської філософії, насамперед німецької філософської думки.

Що стосується викладацької роботи в галузі філософії, то найбільш продуктивним був, напевно, Празький період життя вченого (1924 – 1932), оскільки цей час Д. Чижевський читав практично тільки філософські курси і велику частину свого часу присвячував науковим дослідженням з філософської тематики. Так у 1924 році Дмитра Чижевського було запрошено до Українського Педагогічного інституту ім. М. Драгоманова, де він викладав логіку, вступ до філософії, історію філософії, загальну естетику, музичну естетику, історію релігій, а також вів семінари з історії філософії. Деякий час він керував в Інституті кафедрою філософії та очолював кафедру педагогічної психології. Чижевський читав також філософію у Вільному Українському Університеті, де обіймав посаду доцента (1929 – 1932), а згодом екстраординарного професора. У цьому ж університеті Чижевський захистив свою першу докторську дисертацію: “Гегель і французька революція” (1929).

Вже тоді (приблизно у 1926 році) Чижевський визначив для себе напрямок своїх наукових інтересів: історія філософії слов'янських народів, однак виключно історико-філософські рамки були для нього вузькі, і він розширює їх, ставлячи собі за мету створити порівняльну історію слов'янських літератур; разом з цими двома темами пов'язана і “германославіка” (дослідження впливу німецької культури на духовне життя слов'ян); до кола його інтересів в цей же період входить дослідження слов'янської лексики та філософія мови (що поставали в контексті співробітництва з Празькою лінгвістичною школою), а також історія церкви та слов'янської культури⁸ і, у висліді він приходив до дослідження духовної історії слов'ян – теми, якій Чижевський присвятив усе своє життя. Відзначимо, що його робота в багатьох напрямках, обраної ним тематики, була достатньо новаторською і давала можливість по іншому подивитись на речі, які здавались усталеними і давно знайомими, а деякі проблеми зовсім по-новому були поставлені в його працях. Так, наприклад, видані у цей період монографії “Філософія на Україні. Спроба історіографії питання” (1926) та “Нариси з історії філософії на Україні” (1931) – стали першими серйозними роботами з української історії філософії, у яких остання розглядалася як окрема самостійна гілка світового культурного процесу, зі своєю методологією та періодизацією. Обидві роботи вченого отримали високу оцінку сучасників. Так історик-правник В'ячеслав Заїкін, роблячи огляд праць, що стосуються історії української філософії, виокремлює працю Д. Чижевського “Філософія на Україні. Спроба історіографії питання” як найбільш глибоку і важливу з цієї проблематики, а самого вченого вважає засновником цього напрямку досліджень: “Нарешті, останніми

роками приступив до систематичних і ґрунтовних дослідів над минулим української філософії й поклав своїми працями наукові підвалини історії української філософії проф. Дм. Чижевський. Ся праця проф. Дм. Чижевського є результатом довгих і старанних його студій й має дуже велику вартість не тільки для історії української філософії, але й для історії української культури, історії української Церкви (з котрою стисло зв'язаний розвій філософії на Україні) та інших галузей українознавства...” і, підкреслюючи внесок Д. Чижевського до розбудови української культури, В. Заїкін констатує: “Найвидатнішими представниками сучасної української філософії, що розвивається вже на національному ґрунті, являються Вяч. Липинський і Дм. Чижевський (котрий є не тільки дослідником історії філософії, але й філософом)”⁹. Проте, це була лише підготовча праця, яка мала на меті, насамперед, висвітлення джерел з історії філософії в Україні. Це відмітив у своїй рецензії на цю роботу і російський богослов й теолог Георгій Флоровський: “Книга Чижевського носить дещо попередній характер. Це – лише бібліографічне зведення та огляд... В цілому книга Чижевського – програма для захоплюючої книги”¹⁰. Наступна розвідка з цієї проблематики – монографія “Нариси з історії філософії на Україні” також була високо оцінена, особливо в колі українських інтелектуалів, для яких праці вченого стали підвалинами для розвитку історико-філософського українознавства. Дмитро Дорошенко у своїй рецензії зазначає: “Проф. Чижевський являється безперечно найвидатнішим дослідником на полі філософії з поміж сучасних українських вчених. Протягом останніх 7-8 років з під його пера вийшов цілий ряд розвідок, монографій, статей, заміток, критичних оцінок, друкованих по виданнях українських, німецьких, французьких, російських та чеських. В значній мірі вони відносяться до питань так, або інакше зв'язаних з розвитком філософічної думки на Україні. Характеристичною прикметою проф. Чижевського, як наукового письменника, являються широта наукових інтересів, глибоке обізнання з предметом і надзвичайна ерудиція; слід принотувати також ясний, прозорий виклад і дуже гарну українську мову писань проф. Чижевського, що, на жаль, не так часто трапляється в нашій науковій літературі... книга проф. Чижевського являється немов оглядом історії української культури, вона показує, що на Україні ніколи не завмирили вищі духовні інтереси, навіть і в тяжкі часи чужого панування, що філософічні ідеї, якими жилились найбільш освічені народи, завжди знаходили живий відгук на Україні, і серед самих українців раз у раз з'являлися талановиті представники філософічної творчості, з-поміж яких такий Сковорода міг би зробити честь і найбільш освіченій нації”¹¹. Д. Скитський, рецензуючи працю Чижевського, пише: “Нариси Чижевського тим відмінні від звичайних курсів історії філософії, що не займаються тільки “фаховими” філософами: вони присвячують чимало місця поетам і письменникам, що полишили печать на духовному життю українського народу. Таким чи-

ном “Нариси” змальовують головні етапи розвитку світогляду чи світоглядів на Україні... Книжка Чижевського розвіває – очевидно цілком фальшивий погляд, буцімто на Україні крім Сковороди не були мислителів” і далі автор зазначає, що праці Чижевського повинні “... найтися на столі у кожного, кому не байдужа справа нашої духовної культури”¹².

В той час, як з української сторони роботи Д. Чижевського були високо оцінені багатьма вченими, реакція російської сторони була набагато стриманішою. Так, видатний російський філософ та історик філософії Микола Лосський, лекції якого Д. Чижевський слухав в Санкт-Петербурзі, визнаючи численність цінного матеріалу, зібраного Чижевським в “Нарисах...”, а також важливість аналізу та співставлень, здійснених вченим, зазначає, що “...задача, поставлена Чижевським, розглянути українську філософію як ціле, на протязі від початків християнства до нашого часу, дещо штучна, оскільки не можна відірвати українську культуру від загальноросійської... Насправді, вже у ХІХ ст. культурний взаємообмін між Україною, Великоросією та Белорусією настільки інтенсивний, що відокремити культури цих гілок російського народу один від одного неможливо”¹³. Проте, задача, що була поставлена Чижевським, як до речі і його роботи, витримали випробування часом і сучасні дослідники звертаються до праць вченого не скільки заради вшанування історичної пам’ятки минулого, як для того, щоб продовжити розпочату вченим дискусію щодо завдань та проблем історико-філософського українознавства, фундатором якого став Дмитро Чижевський¹⁴.

Фундаментальними і багато в чому піонерськими були дослідження Чижевського, присвячені аналізу творчої спадщини українського філософа Г.С. Сковороди: “Сковорода і німецька містика”, “Філософський метод Сковороди”, “Деякі джерела символіки Сковороди” та інші, котрі завершилися блискучою монографією “Філософія Г.С. Сковороди” (Варшава, 1934 рік), у якій Чижевський показав містико-релігійну основу філософії Сковороди і духовну близькість його вчення з думками німецьких містиків: Й. Арндта, Я. Беме, В. Вейгеля, А. Сілезіуса та інших (на підставі цієї праці Чижевського було обрано членом Наукового Товариства ім. Т.Г. Шевченка).

Досліджуючи наукову діяльність Дмитра Чижевського, слід зазначити, що, починаючи з 1932 року, він головно читав лекції зі славістики і розробляв славістичні курси. Однак, серед славістів він був якщо не єдиним, то, принаймні, одним з не багатьох, хто мав фундаментальну філософську освіту, і це, безумовно, вплинуло на його славістичні студії, зробивши їх більш глибокими і різноманітними. Просто життя склалося так, що після Праги він був “затребуваний” переважно як славіст, а не як філософ і, зважаючи на різні об’єктивні обставини, не мав особливого вибору і отже мусив погоджуватися на посади, які йому пропонували. Однак, перехід до славістики не означав для Чижевського

кінець філософських досліджень – цією проблематикою він займався протягом всього життя, і однією з важливих складових його славістичних студій стала саме “філософська славістика”. Ці дослідження вченого мали на меті як аналіз філософської думки слов’янських народів і розкриття їхньої своєрідності та неповторності так і знаходження відповідного місця цим думкам в загальноєвропейському контексті і обґрунтування їхнього значення для європейської культури в цілому.

Д. Чижевський не тільки сам займався цими дослідженнями, але й намагався створити навколо себе певне коло однодумців та послідовників з числа своїх найбільш здібних студентів та докторантів. Для цього він використовував не тільки університетські лекції, але й займався “позалекційною” роботою, створюючи наукові гуртки. Працюючи лектором славістики в м. Галле (1932 – 1945), він керує славістично-філософським гуртком, до якого входили як його студенти та докторанти, так і ті, хто цікавився цією проблематикою. Пізніше ті, кому пощастило попрацювати в гуртку Чижевського, з захопленням пригадували ті часи і доповіді самого Чижевського, які справили на них глибоке враження. Один з постійних відвідувачів гуртка Вольфганг Беркефельд, згадуючи про той час, пише: “...для моїх тодішніх друзів і для мене він [мається на увазі Д. Чижевський – І.В.] належить Галле. Спомини про це місто були б неповними, якщо б ми забажали увияти собі Галле без нього. Як тільки двоє знайомих того часу зустрічаються сьогодні зразу впливає його ім’я. Як Гете про Олександра Гумбольдта й ми могли б сказати про нього: “Куди не торкнись, всюди він вдома і осипає нас духовними скарбами”. Він був подібним до “джерела з багатьма відводами під яким лише було слід раставляти сосуди і котрий завжди освіжає і невичерпно тече нам назустріч”¹⁵. Інший студент Д. Чижевського, а в подальшому відомий славіст, професор Л. Мюллер, у своїх споминах згадує: “Самим чудовим в цьому вже затьмареному небезпекою війни семестрі були “відкриті вечори” на квартирі Чижевського. 16 травня я зробив запис: “В вечері з 8 до половини 12 у Чижевського, котрий робить доповідь щодо нещодавно надрукованої книги іноземних письменників про Україну. Дуже цікаво. 23 липня: “В вечері з 8 до 12 у Чижевського. Він читав доповідь про Коменського в Німеччині. Як завжди – добре”. На особливому столі на цих вечорах складалися книги, які Чижевський придбав за останні тижні – кожний раз у великій кількості. Ці вечори у Чижевського з їх цікавими доповідями, з їх у висшій ступені захопливими бесідами, їх відкритим радушиєм відносяться до найпрекрасніших споминів мого студентства”¹⁶.

В повоєнні часи, під час своєї роботи в Марбурзькому університеті (1945 – 1949) Д. Чижевський читав також лекції з філософії в Українському Вільному Університеті та Українській Богословській Академії. Україно-американський славіст Наталя Пазуняк, котра тоді була студенткою УВУ, і через багато років пам’ятає лекції Д. Чижевського, вважаючи його одним з найяскравіших і талановитіших викла-

дачі, яких вона коли-небудь чула. “Професор Дмитро Чижевський був знатоком філософської думки і через це був на значній відстані від людей, які його оточували. Філософія для Дмитра Чижевського (а був він справжнім професіоналом) не спеціальність чи професія, а життя. Він жив у сфері філософії, він мислив живучи в ореолі правди. Деякі з його виразів, наприклад були рефлексією способу образних деталей, які він реально сприймав, а оточуючи, включно з деякими студентами, іноді вважали це чудернацтвом”¹⁷. Багато часу Дмитро Чижевський приділяв науково-педагогічній роботі: він створює свого роду науковий гурток чи скоріше семінар “Славістичне робоче товариство”, членами якого були його найбільш здібні студенти й аспіранти, а також колеги-викладачі (засідання відбувались, як правило, раз на два тижні). Періодично доповіді у Товаристві виголошували й іноземні гості (наприклад, Ф. Ліб, В. Зеньківський, о. Г. Флоровський, В. Шілкарський та інші), яких Чижевський спеціально запрошував на свої засідання. Тематика доповідей охоплювала коло проблем зі славістики та філософії. Відвідував цей семінар і професор О. Прицак, тоді ще докторант, котрий приїхав до Марбургу, щоби зібрати потрібну йому для дисертації літературу. Він зупинився у Чижевського, який не тільки прийняв його, але й допоміг в той нелегкий повоєнний час отримати харчові карточки. У своїх споминах О. Прицак згадує про виступи Чижевського на семінарі: “Велике враження справили на мене дві його лекції, що збереглися у моїй пам’яті. Перша була про діяльність німецьких пієтистів із Галле (Франке та його школа) в Росії і на Україні у XVIII столітті. Друга – про “філософію серця” українського філософа XIX століття Памфіла Юркевича”¹⁸.

Крім того, будучи дійсним членом Української Вільної Академії наук, Чижевський розпочинає працю над створенням окремої філософської секції УВАН. У 1947 році він, за допомогою свого приятеля і колеги по УВАН, засновника її бібліотеки та архіву Володимира Міяковського, розповсюджує лист у справі організації філософської групи, де звертається до всіх науковців, хто працює в галузі філософії для зголошення викладів на філософську конференцію. Проте, не так багато українських науковців працювало в цій сфері, і творення групи затрималось. Ця секція розпочала роботу лише у 1948 році (відбувши 2 засідання), 2 засідання відбулось і в наступному 1949 році (Чижевський прочитав доповіді: “Нова філософія і проблеми її періодизації” та “Час і ритм в природі і суспільстві”). Пізніше, переїхавши до США і викладаючи в Гарвардському університеті (1949 – 1956), Д. Чижевський відновлює, а практично наново створює філософську секцію УВАН в Нью Йорку і керує її роботою, збираючи навколо себе всіх зацікавлених філософською проблематикою. Неодноразово він виступав з ґрунтовними доповідями в УВАН, після яких проходили цікаві дискусії. Щоправда, повернувшись до Німеччини й очоливши Інститут Славістики Гайдельберзького університету, він вже не мав

можливості приїздити до США і опікуватись філософською секцією. Проте, він продовжував писати роботи й працювати в галузі філософії.

Оглядаючи наукову спадщину Дмитра Чижевського, слід зазначити, що його доробок з філософської проблематики достатньо потужний. Перерахую лише найбільш відомі з його праць: “Філософія на Україні. Спроба історіографії питання”, “Нариси з історії філософії на Україні”, “Гегель в Росії”, “Гегель і французька революція”, “Грецька філософія до Платона. Хрестоматія”, “До проблеми двійника (Із книги про формалізм в етиці)”, “Сковорода і німецька містика”, “Філософський метод Сковороди”, “Філософія Г.С. Сковороди”, “Логіка і етика. До подолання етичного формалізму”, “Логіка” (підручник), “Гегель і Ніцше”, “Достоевський як психолог”, “Достоевський і західноєвропейська філософія”, “Платон в Давній Русі”, “Релігійна утопія А. Іванова”, “Криза радянської філософії”, “Філософічна література українською мовою за рр. 1920 – 1926”, “Філософічні пошуки в Радянській Росії”, “На тему філософії історії”, “Думки про Шевченка. Естетичні та історикофілософічні фрагменти”, “В. Липинський як філософ історії”, “Коменський і західна філософія”, “Філософія життя у Людовіта Штура”, “Гегель у слов’ян”, “До проблеми філософської мови і філософії мови”, “Історія філософії I: антична філософія”, “Страхів, Достоевський, Ніцше”, “Початок і кінець ідеологічних епох”, “Чаадаєв: філософські листи”, “Лабіринт світа Я.А. Коменського: тематика і джерела”, “С.Л. Франк як історик філософії і літератури”, “Шіллер у Росії”, “Сковорода. Поет. Мислитель. Містик” та інші. Отже, Дмитро Чижевський, як мислитель і філософ, займає чільне місце в українській філософській думці, у дослідження та розвиток якої він зробив вагомий внесок.

Примітки:

¹ Публікація 4-х томів вибраних праць Д. Чижевського, здійснена видавництвом “Смолоскип” у 2005 році, була лише першим кроком на цьому шляху. Проте це дало змогу українському читачеві познайомитись з широким спектром праць вченого, багато з яких були не відомі в Україні.

² Лист Гуссерля Е. Див. Янцен В.В. Дмитро Чижевський в Німеччині (з архівів Галле) // Філософська і соціологічна думка. – 1992. – № 12. – С. 86.

³ Чижевський Д. Рецензія на першій том книги Ріхарда Кронера “Від Канта до Гегеля” // 4-х томне видання вибраних праць Д. Чижевського. – Київ, 2005. – Т. 3. – С. 437-438.

⁴ Про філософські студії Д. Чижевського в Німеччині і зокрема про вплив на нього Ріхарда Кронера згадує в своїй незакінченій рукописній статті “Шлях Д. Чижевського” Василь Рудко, який добре знав Чижевського і входив до разом з ним до філософської секції УВАН. Див. некаталогізовану колекцію В. Рудка в архіві Української Вільної Академії наук у США.

⁵ Richard Kroner. Zum Problem das Übergeschichtlichen // *Orbis Scriptus*. Dmitrij Tschizewskij zum Geburtstag. – München, 1966. – S. 439-445.

⁶ Див. *Orbis Scriptus: Dmitrij Tschizewskij zum 70. Geburtstag*. – München, 1966. – P. 26.

⁷ Д. Чижевський працював над дисертацією “Про формалізм в етиці”, проте вона так і не була остаточно закінчена і захищена. Окремі частини цієї роботи були опубліковані у вигляді статей в різних виданнях. Див.: Д. Чижевський: О формализме в этике. Заметки о современном кризисе этической теории // *Труды Русского Народного Университета*. – Прага, 1928. – Т. 1. – С. 195-209; К проблеме двойника. (Из книги о формализме в этике) // *О Достоевском*. Сб. статей / Под ред. А.Л. Бема. – Прага, 1929. – С. 9-38; Этика и логика. К вопросу о преодолении этического “формализма!” // *Труды Русского Народного Университета*. – Прага, 1931. – Т. IV. – С. 222-240 та інші праці на цю тему.

⁸ Див. Чижевський Д. Життєпис // *Філософська і соціологічна думка*. – 1990. – № 11 – С. 31-32.

⁹ Заїкін В. Українська філософія // *Поступ*. – 1928. – Березень – Квітень. – № 3-4. – С. 122-127.

¹⁰ Флоровскій Г. Дм. Чижевський. Філософія на Україні. Спроба історіографії // *Путь*. – Париж, 1929. – № 19. – С. 118-119.

¹¹ Дорошенко Д. Філософія на Україні // *Хліборобський шлях*. – Львів, 1933. – 4 січня.

¹² Скитський Д. Нова праця про філософію на Україні // *Діло*. – Львів, 1932. – 18 лютого.

¹³ Лосскій Н. Д. Чижевський. “Нариси з історії філософії на Україні” // *Современные Записки*. – Париж, 1932. – С. 488-490.

¹⁴ Відзначаючи внесок Д. Чижевського в дослідження і розбудову історії філософії України, Президія Академії наук України в 1999 році встановила премію імені Дмитра Чижевського за видатні заслуги в галузі філософії.

¹⁵ Berkefeld W. Zum Geleit. Ein Kleiner Kreis in Halle // *Orbis Scriptus: Dmitrij Tschizewskij zum 70 Geburtstag*. – München, 1966. – P. 27-35.

¹⁶ Мюллер Л. Воспоминания о Дмитрии Чижевском // “Материалы к биографии Д.И. Чижевского (1894 - 1977)”. Цей збірник готується до друку за ініціативи і під редакцією німецького дослідника спадщини Д. Чижевського – доктора В. Янцена. Автор статті також приймає участь в підготовці цього збірника до публікації.

¹⁷ Пазуняк Н. Отрывки из воспоминаний о Д.И. Чижевском // “Материалы к биографии Д.И. Чижевского (1894 – 1977)”. Ці спомини п. Наталя написала на моє особисте прохання для цього збірника.

¹⁸ Прицак О. Воспоминания о Дмитрии Чижевском // “Материалы к биографии Д.И. Чижевского (1894 – 1977)”. Перебуваючи на стипендії ім. Фулбрайта в США я мала нагоду зустрітися з проф. Прицаком і тоді ж запропонувала йому написати спомини про Д. Чижевського, що він незабаром і зробив з великим задоволенням і шаную до видатного вченого.